

Den mognande

Fritänkaren

Nr. 297 September 2021

Tjugonionde årgångens åttonde nummer

Innehåll :

Det ryska 1800-talet	2
Goda och dåliga nyheter	9
Pianot i Kathmandu	12
Ur filmskörden	13
Några milstenar, september 2021	20

Fritänkaren, som utkommit med 296 nummer sedan 1992 i både pappersform och på nätet, har aldrig sökt eller undfått något statligt eller kommunalt stöd eller bidrag för sin utgivning, ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Den har aldrig haft någon sponsor. Samtliga tidigare nummer finns tillgängliga på Wordpress: <https://clanciai.wordpress.com/fritankaren/>

Beteckningen *Fritänkare* är ursprungligen tysk och står för person som i religiösa och ideologiska frågor inte erkänner någon auktoritet och därför är kritisk och avståndstagande mot alla religiösa och ideologiska institutioner och framför allt deras eventuella dogmatik.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

Donationer mottages med tacksamhet.

Bankkonto: 6682-338 254 102 (Handelsbanken, "Fritänkaren", C. Lanciai)

Glöm inte att ange avsändare!!

Alternativt IBAN-nummer:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 25.8.2021

Copyright © C. Lanciai med medarbetare

Det nästsenaste numret av Fritänkaren finns alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

www.fritenkaren.se

e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

Endast den digitala upplagan har färgillustrationer.

Det ryska 1800-talet

En uppsats från studietiden, tänkt som en replik till den tidens dominerande vänstersnobberi, som behärskade nästan hela samhället från 60-talet till Sovjetunionens fall 1990, och som kan ha varit den avgörande anledningen bakom att denna författare oavbrutet refuserades under 52 år i regel utan angiven anledning, då inget förlag ens ville ta i honom med tång. Ännu idag lever vänstersnobberiet kvar, och till exempel den ledande svenska intellektualisten Jan Myrdal, som hyllade "det demokratiska Kampuchea" och dess diktator Pol Pot till sin död vid 93 år, vägrade någonsin inse att han hade kunnat ha fel.

Hurdant var Ryssland på 1800-talet? Det vet väl alla. Alla vet vem Lenin var och vilka Trotskij och Gorkij var och vilka alla de stora revolutionärerna var. Någon kanske även känner till något namn på någon av de stora revolutionsprofeterna som till exempel Tjechov, som så vackert förutspådde den nya bolsjevikiska eran. Men i övrigt så vet man väl inte mycket mer om det ryska 1800-talet än att det för ryssarna var en tid av det gruvligaste och grymmaste förtryck. Alla känner till hur bönderna trälade och led under den lilla klicken av förmögna och lata och ytterst degenererade och depraverade godsägare, och alla vet hur hela Ryssland bristfälligt styrdes av en svag eller lastbar tsar som var beroende av onda kapitalistiska präster, och alla vet hur hela det ryska folket hänsynslöst utsögs, utplundrades och utnyttjades för tsarens och adelns nöjens skull. Alla känner till allt detta och betecknar Rysslands 1800-tal som en förkastlig epok emedan den var så outhärdlig för det stora flertalet. När väl Ryssland före 1917 en gång är på tal passar man därför gärna på att prisa allt det och rosa alla dem som gjorde slut på en så vidrig och föraktlig epok, och man talar då beundrande om Lenin i första hand men även om Trotskij, Stalin, Beria och Molotov och om alla andra som har gjort samma sak i andra länder. Man prisar revolutionen och beundrar bolsjevikpionjärerna ofantligt för det underbara slut på det kejserliga Ryssland som de så heroiskt åstadkom. Alla vet att i dagens Ryssland Lenin betraktas som Rysslands frälsare och Messias och att hans kropp besöks och beundras och vördas av tiotusentals ryssar varje dag, och alla tycker att detta är bra. Men av någon anledning så tystnar alla dessa härliga positiva revolutionära röster inför ett sådant namn som Boris Pasternak. Vem var Boris Pasternak? Han var väl bara en dum rysk författare som skrev någon roman som ingen läser. Men Pasternaks namn klingar kvar i skallen och ger en ofrivilligt associationer till ett annat namn, och detta andra namn är Alexander Solsjenitsyn. Honom känner alla, även om man av försiktighetsskäl talar tyst om honom. Han är en som protesterar mot tyranniet och förtrycket i dagens Ryssland och en individualist i ett samhälle där individualism är förbjudet. Genom honom vet vi alltså plötsligt en hel del om Ryssland av idag. Vi inser genom hans exempel att det är ett odrägligt land för individer. Men detta kollektivsamhälle där alla individer är förbjudna skapades av Lenin som ju är Rysslands störste hjälte. Med ens finner vi alltså plötsligt hela vår uppfattning om Ryssland igår och idag ställd på kant. Hurdant var då egentligen det Ryssland som fanns före det ogästvänliga Ryssland som finns idag?

För att alls kunna förstå den sällsamma värld som 1800-talets Ryssland var måste vi först skaffa oss en bakgrund. Låt oss hastigt ögna igenom vad Peter den Store och Katarina II hade hunnit åstadkomma under 1700-talet.

Det mest karakteristiska draget hos Peter den Store och för hela hans regeringstid är väl det drastiska tillvägagångssätt som brukades i allt vad som företogs, och mest drastisk var Peter den Store i sina försök att i det primitiva Ryssland införa västerländsk lyx, civilisation och kultur. Vi läser om hur han klippte av de gamla ärevördiga adelspamparna och bojarerna deras långa hår och skägg, hur han tvingade dem att lägga bort sina klumpiga, väldiga och ståtliga kaftaner för att de skulle dra på sig strumpeband i stället, och hur han för dessa samma stackars hunsade bojarers skull importerade massor av sådana extravaganta allonge-peruker som bars vid Ludvig XIV:s hov i Versailles. Ingen har någonsin mera brutalt och hänsynslöst civiliserat ett folk. Ingen tilläts ha långt hår eller ett skäggstrå. Han grundade Rysslands polisväsen i avsikten att kontrollera att alla bar de rätta korta kläderna och att ingen odlade långt hår eller skägg. Utan några som helst skrupler anpassade tsar Peter det ovårdade Ryssland efter europeiska rokokomönster. Han besegrade även den ende som hotade hans och Rysslands ställning och som var den legendariske svenske konungen Karl XII. Han byggde också Rysslands första flotta, men hans kanske viktigaste företag var byggandet av staden Sankt Petersburg som idag kallas Leningrad. När man närmare studerar detta företag så förvånas man storligen över att det lyckades. Den mark på vilken Sankt Petersburg byggdes var ett obeboeligt träskland, och man fattar inte hur Peter den Store kunde få idén att bygga en världsstad just där och hur han som ensam ledare av arbetet kunde lyckas förverkliga den. Men det gick, och även om det ständigt förekom sabotage, upplopp, naturkatastrofer och intriger med vilka man ville göra allt om intet, så höjde sig murar över Nevan och spiror över slätten och marmorfasader över träskan som reser sig där än idag. Isakskatedralen, fästningen Peter Paul, Amiralitetet, den Kazanska katedralen, fästningen Kronstadt långt ute i den Finska Viken och det gyllene slottet Peterhof, allt detta skapades på Peter den Stores befallning av de arkitekter och artister som han hämtade från Tyskland, Holland, Frankrike, England och Italien. Det var som arbete betraktat jämförbart med byggandet av en jättepyramid i Egypten trettio sekel tidigare. Av ingenting blev det en stad som ännu idag inte bara är en av världens vackraste städer utan också en av dess mest betydande.

Han byggde, som sagt var, även Rysslands flotta och skickade ut en dansk som han hade i sin tjänst och som hette Vitus Bering att ta reda på om det möjligen kunde vara så att Amerika hängde ihop med Sibirien. Han var visserligen död när Bering kom tillbaka med Alaska och med många andra nygrundade städer på kartan förutom alla de hav och sund som alltjämt bär Berings namn, men under sitt liv hade i alla fall Peter hunnit göra om den ryska kalendern och det ryska alfabetet och grundat Rysslands första högskolor och akademier, börjat etablera skolor i hela det väldiga landet och befriat den ryska kvinnan från ett nästan muhammedanskt tillstånd av rättslöst slaveri och även lyckats reformera hela kyrkan. Dessutom hade han som vi redan har sett byggt åt Ryssland en flotta och en huvudstad.

20 år efter Peters död kom den svenskättade Katarina av Anhalt-Zerbst till Ryssland såsom ofrivilligt trolovad med Rysslands tronarvinge Peter III, som var en odugling. I 16 år led hon i Ryssland tills den mycket sedeslösa kejsarinnan Elisabet dog och Katarinas make blev tsar. Efter ett år lät hon mörda honom. 37 år hade då förflutit sedan Peter den Stores död. Man skulle kunna säga att Peter den Store gjorde allt vad som kunde göras för ett land av en manlig regent och att Katarina II på samma sätt gjorde allt för sitt land som en kvinna på tronen över huvud taget hade kunnat göra och mera, ty utrikespolitiskt var hon karlaktig nog att våga fortsätta var Peter hade slutat. Mest ryktbar har hon blivit för sina storslagna segrar över turkarna, för sina enorma landvinningar åt Ryssland söderut kring Svarta Havet och västerut och för sina många älskare, men få vet vad hon gjorde för sin huvudstad och för den ryska kulturen.

I Sankt Petersburg lät hon bygga Vinterpalatset, Eremitaget, Smolnyjinstitutet, som var den första ryska utbildningsanstalten för kvinnor, samt bland många andra sirliga och konstfulla palats även det Tauriska palatset. Från Danzig lät hon införskaffa en viss Jurij Felten som var stenhuggare och järnsmidare och som så småningom gav Petersburg dess kanske mest attraktiva finesser. Han begåvade staden med Europas vackraste kajer och smyckade många palats med mirakulöst behagligt utsirade grindar. En engelsman som i egenskap av turist besökte Petersburg i början av 1800-talet såg några av dessa grindar, tyckte därmed att han hade fått full lön för sin resas mödor och reste hem igen utan att ha sett något av själva staden.

Hon ivrade även mycket för utforskning av Alaska, hon satte i gång betydande vägbyggnadsföretag i hela landet, och hon korresponderade med Voltaire. Hon startade en allmän utbildning av barnmorskor, ty sådana hade det före hennes tid knappast funnits alls, hon satt stopp för försäljningen av droger i landet, och hon klarade upp statens finanser som var i ett högst bedrövligt skick. Hon var ständigt fattig, saknade alltid ekonomiska resurser och var i själva verket pank när hon drog ut i krig mot Turkiet. Ändå besegrade hon turkarna.

Hon uppmuntrade även konstnärer och diktare och skrev pjäser själv och byggde teatrar. Under hennes tid blev ryskan ett litterärt språk, och även om Voltaire aldrig accepterade hennes inbjudan av honom att komma och hälsa på henne älskade hon och uppmuntrade hon talandet av franska i sitt hov. I allt var hon utmärkt som regent. Hon tänkte alltid först på Ryssland och dog med ett tack på sina läppar. Vem tackade hon då? Hon tackade Ryssland för allt vad Ryssland hade givit henne.

Hon efterföljdes på tronen av sin son som hon aldrig själv hade velat se som sin efterträdare men som ändå blev tsar. Han var sinnessjuk och mördades efter fem år. Sedan kom Alexander I under vars tid Napoleon gjorde sitt besök i Ryssland, och därefter var tiden mogen för en mycket sällsam rysk vår. Peter och Katarina hade gjort sitt, de hade lagt grunden för ett Ryssland som de såg i sina visioner men som under deras tid ännu inte hade kommit till stånd, och det hade de fått lida för. 1820 var lidandena slut och romantiken bröt igenom i Europa och sedan även i Ryssland. Den gestaltades i Ryssland av en ung galant officer vid namn Alexander Pusjkin.

Han gjorde plötsligt det alltjämt mycket primitiva och stelfrusna Ryssland varmt om hjärtat genom att bringa dess själ i dagen och framställa den som både moget kultiverad och glödande av liv.

Pusjkin var en typisk rysk aristokrat. Han var en väluppfostrad och beundransvärd sprätt som var skicklig i allt och fräck till tusen. Han skymfde och smädade och förolämpade tsaren tills denne landsförvisade honom, men under sin landsflykt skrev han det mesta av vad som är värt att läsas av honom. I hans 'Eugen Onegin', 'Boris Godunov', 'Spader Dam', 'Kaptenens dotter' och andra fascinerande historier och dikter framträder alla de drag som blir typiska för 1800-talets Ryssland. Vi möter galanta ridderliga officerare, förnäma, rika och vackra unga damer, gamla originella skräcködlor, baler som är omätliga på prakt, berusade kuskar och skenande trojkor, romantiskt snöväder, sympatiska idioter, galningar, översentimentala tragiska dagdrivare och ingen som arbetar, och allt detta förgylls av en varm lyrik och ett smäktande poetiskt känslöflöde. Sådana är de utmärkande dragen för det högst märkvärdiga och extravaganta ryska 1800-talet. Den gemensamma nämnaren för denna myllrande världs alla eleganta och extravaganta människor är emellertid att de alla kan konsten att roa sig på ett hederligt vis. Ingen omåttlighet förekommer förrän från och med 1881, då överdrifterna inleds med att tsaren Alexander II mördas med en bomb på öppen gata. Det hände även mycket annat år 1881, men vi skall inte gå händelserna i förväg.

Alexander I var den som landsförviste Pusjkin, och hans efterträdare Nikolaj I blev den som lät honom komma tillbaka, men endast på det villkoret, att allt som Pusjkin skrev fick lov att censureras av staten. *A propos* Alexander I så vet man inte riktigt säkert hur det gick för honom. Enligt historien dog han i Ukraina, men det finns många berättelser och legender om att han i tysthet abdikerade och blev eremit. Som sådan skall han ha igenkänts i Sibirien, men det finns tyvärr inga bevis för sådana fantastiska historier.

Alexander Pusjkin dog på hederligt vis i en duell endast 37 år gammal. Han hade gjort sitt, och hans kollega Lermontov följde honom i graven på samma sätt. Men under deras livstid hade det redan börjat uppträda en värdig efterträdare till dem som hette Nikolaj Gogol.

Gogol blev den som införde humorn i Ryssland. Hans omåttligt lustiga komedier 'Revisorn' och 'Frieriet' började dra ryssarna till teatern där han fick dem att kikka av skratt, hans fantastiska ukrainska noveller trollband alla, och hans Peterburgsnoveller fick dem att börja betrakta sin vackra huvudstad så att säga nerifrån. Innan han hunnit fullborda sitt största arbete dog han tyvärr endast 42 år gammal. I detta arbete som heter 'Döda själar' framträder i rysk litteratur för första gången den ryska landsbygden, vildmarken, stäppen, de dumma men sympatiska livegna bönderna och de typiskt Gogolska välmående, enkla, slöa och mycket trinda landsortsborgarna, som tryggt lever i sina egna världar som de inbillar sig att är bättre än alla andra. Allt han skriver om är alltid lika humoristiskt. 'Döda själar' är ofta djupt satirisk, men även dess bisarra satir är alltid sympatisk och nästan

älskvärd i sin mycket säregna humoristiska distans. Gogol är den första och största ryska humoristen.

Mikael Glinka hette en annan ryss som visserligen inte var författare men som ändå definitivt bidrog till den ryska färgstarkheten på 1800-talet. Han komponerade operor som ej var som vanliga operor utan som var mycket särpräglad ryska till karaktären. Den ryska operan är något alldeles speciellt. Den är vanligen längre och tyngre än traditionella europeiska operor, har ofta en bredare handling och visar i regel i stort sett mera människor på scenen under handlingens gång än vad någon normaleuropeisk samtida opera gör. Operan var för övrigt en av centralpunkterna i ryskt samhällsliv. Alla gick på operan. Tsaren hade sin specialbyggda loge, och alla förnåma familjer hade sina i gallerierna. I hela världen gick man på 1800-talet till operan med nästan lika intensiva känslor som andra gick till kyrkan med. Det var en högtidsstund för socialt umgänge och moralisk lyftning på musikens klassiska vingar.

Så kommer vi till Dostojevskij. Han utgör nästan ett särskilt kapitel för sig. Hans far som var godsägare fick bönderna emot sig och blev mördad av dem. Det upplevde Dostojevskij som adertonåring. Han gjorde stor lycka som författare vid 26 års ålder och ställdes två år senare inför Nikolaj I:s exekutionspatrull. Han och hans vänner skulle just till att skjutas för socialistisk subversiv verksamhet då de i sista ögonblicket benådades. Hans straff hade mildrats från döden till fyra års straffarbete i Sibirien, men han tvingades stanna i Sibirien i sammanlagt tio år.

När han kom tillbaka till civilisationen skrev han "Brott och straff". Det är en oerhört stark och suggestiv roman som skildrar livet i huvudstadens rännstenar. Den handlar om en ung individ som försöker bevisa att han har rätt gentemot samhället och som genom att foga sig efter samhällets normer lyckas därmed. Med dess obarmhärtiga, nakna och otroligt intensiva realism och med dess bottenlöst djupa och mänskliga psykologi ställer den Ryssland i världens centrum. Det är ganska intressant att lägga märke till att Rysslands två största författare Dostojevskij och Leo Tolstoj samtidigt producerade sina största och bästa romaner.

Dostojevskijs andra mest kända romaner är "Idioten" och "Bröderna Karamasov". "Idioten" är kanske hans bästa bok. Åtminstone var det den av hans böcker som han själv tyckte bäst om. Den behandlar samma tema som "Brott och straff" men ur en annan synvinkel. I "Brott och straff" var romanens individ en brottsling, men i "Idioten" är den i centrum stående individen som går under för att han har rätt en god, ädel och nästan idealisk människa. "Bröderna Karamasov" fullbordades tyvärr aldrig, men med sina fyra delar är den ändå hans största roman och dessutom även utan tvekan hans mest ryska berättelse. Den handlar om tre sinsemellan mycket olika bröder av vilka en är en passionerad men sympatisk vällusting, den andra en inåtvänd socialist och den tredje ett helgon, samt om deras lastbare fader, som råkar bli mördad av kanske en av sina egna söner. Men i alla Dostojevskijs tragedier lyser det fram en underbar humor som visar att Dostojevskij bättre än någon annan tagit vara på arvet från den glade Gogol.

Leo Tolstoj, Rysslands kanske allra störste författare, skrev tre stora romaner, vilka heta "Krig och fred", "Anna Karenina" och "Uppståndelse". Den första är den mest populära och bekanta. När man läser dessa böcker bugar man sig för Ryssland och säger: "Du var bäst," ty annat kan man inte göra. Så otroligt skiftande och innehållsrik, mänskligt rik och fascinerande är den värld som beskrivs i dessa romaner att man tvivlar på att den är sann. Just sådant som 1800-talets Ryssland beskrivs i Leo Tolstojis romaner var det när det var som bäst. Har man läst dem så vet man vad 1800-talets Ryssland egentligen var en fråga om.

Tsar Nikolaj dog 1855 efter en mycket orolig och händelserik regering. Ändlösa uppror, konspirationer och attentatsförsök pepprade hans tillvaro så länge han levde, till slut inträffade dessutom Krimkriget, och på vissa håll trodde man att han slutligen hade begått självmord. Han efterträddes av sin son Alexander II under vars regeringstid Ryssland kom att blomstra som allra mest. Det första som Alexander II gjorde var att avsluta det onödiga Krimkriget. Därefter upphävde han livegenskapen, som innebar att alla Rysslands bönder upphörde att ägas av sina godsherrar, och sedan följde de tjugo ljuvliga år under vilka Dostojevskij och Tolstoj skrev sina mästerverk och Tjajkovskij komponerade sina baletter, symfonier och operor, Turgenjev seglade upp som ännu en stor rysk författare och geniet Musorgskij komponerade "Boris Godunov" och andra operor, och en målare från Ukraina vid namn Ilja Repin visade att ryssarna även kunde den konsten och den ryska baletten nådde sin klassiska fulländning. Det var även under denna tid som i den övriga världen Gladstone och Disraeli brottades i England, som slaveriet avskaffades i Amerika, som Italien och Tyskland enades med Garibaldi och Bismarcks hjälp, som impressionisterna började uppmärksammas i Frankrike, som Wagner och Brahms var som mest verksamma, som Verdi gjorde sina bästa operor, som Stanley sökte och fann Livingstone i Afrika, som Jules Verne, Victor Hugo, Emile Zola och Charles Dickens med flera skrev sina bästa romaner, som H.C.Andersen skrev sina världsberömda sagor, och som Henrik Ibsen och Strindberg bröt nya banor inom dramatiken. Det var en fridfull, dynamisk och konstruktiv tid för Ryssland och för världen, och särskilt Ryssland mådde gott därav.

År 1881 dog först den oerhört genialiske kompositören Modest Musorgskij och därefter Dostojevskij. Samma år rullades en bomb in under tsarens släde när han färdades mot Vinterpalatset. Släden gick sönder men tsaren var oskadd. Endast några livvakter och en liten bagarpojke på trottoaren hade skadats av explosionen. Tsaren gick ut ur slädvrakets, mannen som hade slungat bomben blev gripen, och det uppstod en nyfiken människosamling. Då slungade någon en andra bomb. Tjugo människor omkom och en av dem var tsaren. Samma dag hade han godkänt en reform som var ett första steg mot införandet av parlamentarism i Ryssland.

Hans son och efterträdare var Alexander III. Under dennes tid inleddes de svåra systematiska ryska judeförföljelserna. Han omintetgjorde mycket av sin faders livsverk och strök ett streck över alla de parlamentariska reformer som hade inletts av den öppna, liberale och upplyste fadern. Finland, som under Alexander II:s tid hade åtnjutit stor frihet och stora demokratiska förmåner, skulle nu förslavas och

förryskas, men alltjämt minns finländarna Alexander II med tacksamhet, och denne står ännu idag som staty framför Storkyrkan på Senatstorget i Helsingfors.

Under de nya plötsligt mycket bistra tiderna välsignades Ryssland med sin sista stora klassiska författare. Han var son till en före detta livegen som när han försökte klara sig som köpman gjorde konkurs. Sonen utbildade sig under svåra omständigheter till läkare men gjorde större lycka som författare. Hans namn var Anton Tjechov, och hans noveller är små intima idyller och mästerliga humoresker som illustrationer av det mänskliga och eviga Ryssland. De handlar om teatern, om det vemodiga lantlivet, om den förlorade gårdagen, om natur, idyll och stämningar, men framför allt om människor. Alla sorters människor finns hos Tjechov, och alla är de sympatiska. Skurkar förekommer ej och ej heller hjältar, helgon eller förfinade aristokrater. Under det kejsrerliga Rysslands sista tider triumferade det mänskliga Ryssland och det till och med på tronen, vilket vi snart skall få se.

Alexander III dog plötsligt 1894 efter bara tretton år på tronen. Han hade varit en kraftfull härskare som förklarade terrorismen krig på liv och död och delvis avgått med en viss seger, men hans febrila effektivitet som tsar gjorde att han arbetade ihjäl sig. Hans efterträdare var hans son Nikolaj II som inte egentligen hade någon särskild lust att regera. Han var gift med en tysk prinsessa som hette Alexandra av Hessen, och alla utom han själv avskydde henne av den anledningen att hon var tyska. Hon födde det ena barnet efter det andra, men det blev bara döttrar. Efter att ha fött fyra döttrar och ingen son nedkom hon äntligen med en vacker liten pojke som blev Rysslands öde, ty han var blödersjuk.

1905 inträffade ett antal katastrofer. Först misslyckades kriget mot Japan. Därefter inträffade den så kallade blodiga söndagen. En revolutionärt sinnad präst vid namn Gapon ledde en folkmassa till Vinterpalatset för att där ansikte mot ansikte bönfälla tsaren om att lätta på förtrycket. Det var en demonstration, men den var helt fredlig. Möjligen av skräck för massan öppnade livvakten eld mot folket som mejades ner eller flydde. Den blodiga söndagen, detta fatala och förskräckliga missförstånd, ledde till en kedja av revolter överallt i landet som visserligen kvästes allesammans, men genom dessa händelser hade Ryssland fått ett dödligt sår i det att folket och tsaren inte längre litade på varandra.

1910 dog Leo Tolstoj. Anton Tjechov hade dött i lungtuberkulos redan 1904 och endast 44 år gammal. Den ryska baletten gjorde sitt segertåg över världen. I Paris dansade Nijinskij, den störste av alla dansörer, och Anna Pavlova turnerade i Amerika. Mikael Fokin gjorde baletterna 'Eldfågeln' och 'Petrusjka' till Stravinskijs musik, men bakom hela det ryska balettspektaklet stod aristokraten Sergej Diaghilev, den mäktigaste och kanske mest inflytelserika av alla baletthistoriens legendariska impresarios.

1911 mördades Stolypin som var en av de få ryska ministrarna som dög någonting till. 1912 fick tronföljaren Alexej ett svårt anfall av sin sjukdom. Vid denna tid blev kejsarinnan Alexandra beroende av den helige äventyraren Rasputin, ty denne lyckades på övernaturlig väg göra tsarevitj bättre. Samtidigt sjönk 'Titanic'.

Tronarvingens sjukdom hölls hemlig för folket som inte kunde förstå "djävulen" Rasputins mäktiga ställning vid hovet, och Rasputins ställning blev bara starkare. Så utbröt 1914 plötsligt det första världskriget. En serb sköt Österrikes tronföljare, Österrike förklarade Serbien krig, Ryssland som var Serbiens bundsförvant mobiliserade sina trupper, varpå Tyskland, som var Österrikes bundsförvant, förklarade Ryssland krig.

Under åren 1914 till 1917 blev tsaren allt tröttare. Han såg själv hur Ryssland gick åt skogen och hur han ingenting kunde göra åt saken. Kriget förlorades, svältande hemvändande soldater ville ha mat, och dessas förtvivlade situation utnyttjades av revolutionärerna. I mars 1917 inträffade den första revolutionen som var oblodig och fredlig. Kerenskij avsatte tsaren och blev ledare för en demokratisk regering. Men trycket från revolutionärer och terrorister blev allt starkare, och Kerenskij fann sig nödsakad att skicka tsaren och hans familj till Sibirien för deras egen säkerhets skull. Därefter störtades Kerenskij av Lenin, och därpå följde kaos och inbördeskrig. Miljoner människor omkom eller svält ihjäl medan skrällen behärskade landet. Tsarfamiljen flyttades omkring i Sibirien och hamnade till slut i Jekaterinburg som är det nuvarande Sverdlovsk. Emedan den vita tsartrogna armén hotade erövra staden mördades där på Lenins direkta order hela den kejsarliga familjen i en källare sommaren 1918. Alla spår efter mordet utplånades så noggrant som möjligt. Ännu idag förnekar den ryska regeringen att detta familjemord någonsin har ägt rum.

Så bittert blev slutet för 1800-talets Ryssland. Efter mordet på tsarfamiljen har världens största nation varit så gott som inrikespolitiskt och moraliskt paralyserad. Vad återstår idag av 1800-talets underbara Ryssland? Vad har överlevt? Endast Boris Pasternak, Alexander Solsjenitsyn, och minnen.

Skrivet långt före Sovjetunionens fall 1990, Mikhail Sjolokhov, som mottog det litterära Nobelpriset 1966, framhöll under sin Nobelföreläsning att han var den första ryska författare som fått Nobelpriset, därmed ignorerande både Ivan Bunin och Pasternak, som om de aldrig funnits.

Goda och dåliga nyheter

Man brukar börja med de dåliga nyheterna. Dessa rör musiken. Det stora bekymret är de fortsatt krympande händerna. Vanligen finner pianister sätt att komma runt åldrandets problem när dessa sätter sig i händerna och saboterar deras rörlighet och smidighet. Till exempel lyckades Vladimir Ashkenazy, när han fann sina händer bli för svaga genom åldrandet för att mera med full kraft kunna hantera en flygel, finna en instrumentmakare som kunde bygga en helt ny flygel åt honom med så mjuka tangenter att han inte längre behövde använda kraft för att kunna spela, medan det lät lika bra ändå. Värre är det när händerna krymper. Ingen kan göra något åt den saken. Man finner sig inte ha något annat val än att avstå mer och mer från den traditionella repertoaren, Schumann till exempel använder sig ofta av decima-ackord, och när händerna inte längre räcker till för ett sådant är det bara att

lämna Schumann. Beethovens Waldstein-sonat var sedan 80-talet juvelen i kronan av min klassiska repertoar, men den spelades för sista gången den 24 januari i år. Appassionatan måste överges redan långt tidigare, och andra favoritstycken har även fått begravas i tystnad. Detta fortsätter hela tiden, och det finns ingen bot. Om kroppen saboterar själen måste själen finna andra sätt att överleva.

Den goda nyheten är på den litterära fronten. Den 24 juli kontaktade mig ett amerikanskt förlag som erbjöd mig möjligheten att publicera mina skrifter gratis som e-böcker. Det var ett ekologiskt förlag som hade som en av sina deviser, att den som nyttjar förlaget hjälper miljön. Sedan dess har mycket hänt, och tre e-böcker under mitt namn finns redan publicerade och tillgängliga för bara 3 dollar (25 kronor) per bok. Dessa tre titlar, som presenteras på länken nedan, är "Five American Plays", "Five More American Plays" och "Three Dramatizations of Sir Walter Scott" med anledning av hans 250-årsjubileum den 15 augusti. Fler titlar är att vänta.

Det märkliga med detta är, att här har man på sitt modersmål blivit refuserad i Sverige under 52 år och bara bemötts av stängda dörrar, medan man aldrig blivit refuserad en gång i Amerika utan tvärtom spontant blivit erbjuden publicering och det på ett främmande språk.

Så här lyder förorden till de tre böckerna.

Five American Plays:

Endast det första ("*The Pontiac Case*") av dessa fem dramer är historiskt baserat. De andra fyra är alla dramatiserad fiktion. Det andra, som liksom det första fokuserar på indianernas liv, är det mest romantiska ("*Atala*") baserat på en fransmans roman som han inspirerades till under sin exil i Amerika. De tre sista är samtliga sjöäventyr. Det tredje ("*The Exile*") skrevs av en journalist, och efter publiceringen häpnade han över att många läsare försäkrade att de hade mött Philip Nolan i verkligheten, vilket skulle indikera en sann historia. Det fjärde ("*The Captain*") är Jack Londons största sjöroman, medan det femte ("*Cape Horn*") väsentligt berör de stora segelfartygens sista tid innan Panamakanalen var färdig. Kapten West står som ett monument över den stolta eran och den storartade konsten att segla med fullriggade skepp.

Five More American Plays

Det första ("*The Whale*") är en dramatisering av den välkända största amerikanska romanen, som faktiskt var baserad på en sann historia. Thornton Wilders berömda roman från 1927 ("*The Bridge of San Luis Rey*") var helt baserad på spekulationer om dock med en historisk händelse som bakgrund; medan den tredje är en helt improviserad svart komedi om möjligheten av en scen ombord vid en lyxbar på *Titanic* ("*Titanic Cocktail*"). Ingen vet vad William Somerset Maugham grundade sin sista stora roman "utan hjälte" på ("*The Razor's Edge*"); medan Sutton Vanes drama har filmatiserats två gånger, där båda versionerna tagit sig stora friheter med handlingen och texten. Det har vi också gjort. Han var engelsman liksom W.

Somerset Maugham, en invalid efter första världskriget med bestående nervösa problem och skador, och dramat var hans försök att komma till rätta med en verklighet som han fann oacceptabel och outhärdlig.

Three Dramatizations of Sir Walter Scott

Inte alla dessa tre dramatiseringar grundar sig på Walter Scott. Den första (*"The Minstrel"*) inspirerades faktiskt av Gore Vidals *"A Search for the King"*, en av hans mest udda och originella romaner, medan Scotts *"Talismanen"* föll sig naturlig, som också behandlar konungens favorittrubadur Blondel. *"Talismanen"* var en av hans sista romaner innan han drabbades av sin bankrutt men en av de bästa.

Den andra är något helt annat byggd helt på Walter Scotts mest populära episka dikt *"The Lady of the Lake"* som var den näst sista han skrev innan han började skriva sina berömda romaner.

Den tredje (*"Ravenswood"*) grundar sig på *"Bruden av Lammermoor"*, det berömda drama som Donizetti gjorde sin opera *"Lucia di Lammermoor"* av, skriven under Scotts kanske svåraste och mörkaste period omedelbart före *"Ivanhoe"*.

Sir Walter Scott skapade den historiska romanen, och hans förtjänst för detta kan aldrig framhållas tillräckligt. Idag läses hans romaner knappast alls, vilket är synd, då många av dem förblir briljanta, och åtminstone i Skottland har han alltid betraktats som de brittiska öarnas störste bard efter Shakespeare.

Alla dessa dramer finns tillgängliga på originalspråket svenska på nätet.

Pianot i Kathmandu (en gammal historia)

Hon levde alldeles ensam i sin lilla provisoriska lägenhet i slummen, men hon hade inrett det så väl hon kunnat och försökt göra det hemtrevligt för sig själv. I jämförelse med hur andra vanliga nepaleser hade det där i slummen var hennes hem något alldeles enastående, medan där dock saknades varje spår av komfort: hon hade vedspis och kunde till nöds också använda sig av en gasbrännare, toaletten var naturligtvis bara ett hål i golvet i ett garderobsliknande utrymme i väggen, hon kunde till nöds tvätta sig men bara i kallt rostigt vatten från en kran, sängen saknade aldrig sänglöss, och så vidare; men framför allt hade hon där vad som lyste upp tillvaron och gjorde hela hennes lilla våning till något alldeles märkvärdigt i lyxväg: hon hade sitt piano.

Hon var pianolärare till professionen och hade som ung rentav försökt sig på en pianistkarriär hemma i Ukraina, vilken hade havererat genom bristande resurser, politiska omvälvningar och det att hon hade utseendet emot sig: hon var inte någon exceptionell skönhet. För att göra karriär som kvinnlig pianist i Ukraina på den tiden kunde man inte ha ett utseende som någon kunde göra narr av. Man måste vara sexig, eller man blev mobbad. Så var det för resten inte bara i Ukraina utan i stort sett överallt.

När revolutionen brutit ut i Ukraina med frigörelse från Sovjetunionen hade hon befunnit sig på resande fot och funnit sig strandsatt i Nepal med ett pass som inte gällde hemma längre och utan möjlighet att skaffa ett nytt; men hon trivdes i det anspråkslösa Kathmandu där hon lätt fick alla till sina vänner och där ingen mobbade henne för hennes utseendes skull och där alla som alls hade piano gärna ville ha undervisning av henne – det var inte många, ty pianon är ännu mer sällsynta i Nepal än i Indien. Således kunde hon leva tillräckligt billigt i Kathmandu och klara sig på ödmjuka inkomster på sparsamma elever som för det mesta inte kunde betala henne mer än in natura genom ris och linser. Så fort hon kände verkligheten krypa in på sig och hota henne med dystra perspektiv satte hon sig vid pianot och trollade bort den med sin vackra romantiska musik mest av gamla 1800-talsmästare som Chopin och Schumann, Rachmaninov och Debussy och alla klassikerna, och på så sätt såg hon till att hon trivdes och var nöjd med sin tillvaro där i Kathmandu.

Efter en del år fick hon brev från sin bror, som ville komma och hälsa på. Det var det största som hade hänt henne på årtal, så hon blev väldigt bestyrksam och ställde till med en ordentlig storrengöring i hela sin lilla våning, så att den blev så ren och fin som den kunde bli, när hennes bror kom på besök.

Ändå blev han chockerad inför den verklighet som hon levde i som hon dock bara kunde se och uppleva genom sina musikaliskt rosenfärgade artistögon.

”Men käraste Olga, du lever ju här som en kyrkråtta! Du har ingenting!”

”Fel, min bror, jag har allt, ty jag har musiken.”

”Men hur kan du stå ut med att leva här i detta armod i denna slum utan ens tillgång till varmt vatten och hygien?”

”Det har gått alldeles förträffligt i alla dessa år. Jag behöver inte mer än vad jag har. Jag behöver inte Ukraina, där jag ju ändå är utan medborgarskap och där ni bara ägnar er åt nationssönderslitande kriser med snudd på ständigt inbördeskrig. Om ni återgår till Sovjetunionen kan jag tänka mig att återvända, och då kanske rentav mitt gamla pass gäller fortfarande, men som det är nu har jag det bättre här, där jag ändå har mitt piano. Om jag lät mig föras hem igen skulle mitt liv där bara bli begränsat genom stupida nya politiska förordningar och system. Här är mitt liv genom musiken alltid gränslöst.”

Men brodern var chockerad och kunde inte komma över den förtvivlan som hans systers levernes situation vållade honom. Hon hade blivit kvar i det gamla Sovjetunionens unkna förfall och i exil dessutom och hade ingen tanke på att försöka följa med tiden in i den nya sköna värld som låg för det nya självständiga Ukraina; och det värsta av allt var att han såg ingen möjlighet att hjälpa henne. Hon ville stanna kvar i tidlöshetens trygghet hur undermålig och sjaskig den än var. Så han reste hem igen med outrättat ärende och förblev skakad av sin kulturchock i Kathmandu inför mötet med sin förlorade syster, som på något sätt blivit kvar och fastnat i en annan dimension.

Men hon lever där ännu nöjd och anspråkslös och begär ingenting bättre än att få fortsätta leva på så litet som möjligt och sitt piano, som dock med åren står i ett allt mera skriande behov av att bli stämt.

Men även om det finns ett och annat piano i Kathmandu och åtminstone hon som pianolärare, så finns det tyvärr ingen pianostämmare – men det är också hennes livs enda bekymmer.

Ur filmskörden

Sjunde slöjan (“*The Seventh Veil*” 1945)

Kvalificerad djupdykning i musikalisk stress

Detta är ett vanligt problem för yrkesmusiker om inte ett oundvikligt sådant, som vanligen är värre ju högre utvecklad musikern är. James Mason är en mogen misogyn ungar, och vi får aldrig veta vad han gått igenom för att bli en så tvär misantrop, eller hur han blev en invalid som måste halta omkring med en käpp, så han är det svåra fallet här. Ann Todd är stjärnan som står i centrum för historien, allt handlar om henne och hennes kris som etablerad konsertpianist som försökt begå självmord efter att ha fått vanföreställningen att hon aldrig skulle kunna spela piano mer efter några uppsplitande händelser varvid hennes händer blivit skadade, men hennes fall blir småningom framgångsrikt löst genom psykiatern Herbert Loms psykologiska expertkunskap och vägledning, och vi får heller aldrig veta vilken

metod han slutligen använde för att befria Ann Todd från hennes blockeringar av den sjunde slöjan – det hör väl till psykiaterns yrkeshemligheter. Men James Masons fall är fortfarande olöst.

Han är Ann Todds förmyndare som hennes enda levande släkting, han får henne på halsen närmast som ett irritationselement, men han uppskattar musik och upptäcker att den sjuttonåriga Ann Todd spelar bra piano. Detta inspirerar honom till att satsa allt på en karriär för henne som en första klassens internationella pianist, och det lyckas bra. Vad blir då fel?

Det förekommer svartsjuka, men James Mason behärskar den väl, då hon har flera beundrare som gärna skulle skilja henne från den klassiska musiken, en av dem är en jazzmusiker och den andra en porträttmålare. När hon bestämmer sig för att gifta sig med en av dem förlorar hennes förmyndare behärskningen med fatala konsekvenser. Frågan är vems makt och kärlek är starkast? Hennes älskares eller musikens?

Många pianister har gått igenom liknande kriser och självmordsförsök, till exempel Artur Rubinstein, och denna historia lär delvis vara byggd på Eileen Joyces yrkeserfarenheter, en framstående engelsk pianist. Det spelar ingen roll. Kärnfrågan är att musiken kräver mer än vad någon dödlig människa naturligt kan ge, och därför strandar många musiker på vägen och slutar som amatörer eller bara lyssnare. Det är en hög och svår tröskel att ta sig över, det kräver mer än dödliga insatser och mod, men Ann Todd är åtminstone envis och egensinnig nog att kunna landa rätt till slut men inte utan hjälp av Beethovens Pathétiquesonat.

Yesterday's Children (2000)

En moders omsorg om sina barn långt efter sin död

Detta är faktiskt en sann historia fastän den är späckad med mirakulösa omständigheter och tillfälligheter som oavbrutet tornar upp sig till monumentala dimensioner vilka måste skingra alla tvivel på att fenomenet reinkarnation ibland faktiskt manifesterar sig. Det enda störande elementet i filmen är prästen, som ingenting har i den att göra och som inte heller har någon betydande roll i boken. Detta måste vara en av Jane Seymours bästa rollprestationer som både den misshandlade irländska modern med fem barn i Irland på 30-talet och den unga moderna modern i Pennsylvania som genom sina drömmar tvingas till att avsluta ett ofullbordat kapitel om vad hon till och med själv först vägrar acceptera som påminnelser från en tidigare inkarnation, medan naturligtvis hennes man och son ställer sig helt främmande inför hennes anfäktelser – till en början. Hon räddas genom en expert på fenomenet, som skrivit böcker om det, som förstår hur allvarliga hennes uppenbarelser är och förmår henne att fortsätta gräva i problemet. Det är hon så illa tvungen till, då hennes drömmar och visioner aldrig upphör att anfakta henne utan tvärtom bygger upp en allt klarare bild av en omfattande och mycket typisk

irländsk tragedi. Härvan knyts slutligen ihop till en mycket tillfredsställande och förlösande förklaring och upplösning, som inte kan lämna någons hjärta oberört.

***De magnifika Ambersons* (The Magnificent Ambersons, Orson Welles, 1942)**

Den detaljerade skildringen av en betydande familjs undergång genom dess enda skämda ägg

Detta är troligen Orson Welles mest artistiska och känsliga film. I kontrast till hans tidigare första film "*Citizen Kane*" förekommer det här inget hybris, ingen omänsklighet och ingen cynism, medan alla tungviktarna är kvinnor, Agnes Moorehead som tant Fanny och Dolores Costella som Isabel. Dessa är de gestalter som fäster sig i minnet, medan man gärna förtränger och glömmer George, Tim Holt, den enda osympatiska karaktären, som är den som genom sin småaktighet och trångsynthet lyckas ruinera hela familjen utan att han själv märker det eller blir medveten om det. Vi får aldrig se resultatet av hans "*comeuppance*", önskvärda mognadsprocess, medan vi måste följa med i varje detalj av hans bana på vägen dit kantad av förödelser av andra människors liv, bland andra hans egen moders – utan att han fattar det själv. Han är bortskämd från början som den enda sonen i den rika familjen, och han lyckas aldrig komma ut ur sin puppa av förblindad stolthet och fåfänga. Skådespelarna är alla utomordentliga med Agnes Moorehead i spetsen. Kameraarbetet är nästan berusande i sin virtuosa briljans liksom cinematografin. Allt är perfekt i denna vackra film, som kallats den vackraste film som gjorts i Amerika, och för min del är den vida att föredra framför hans mer berömda "*Citizen Kane*".

***Bambi* (1942)**

Det mest fulländade mästerverket av skönhet inom animerad film som någonsin gjorts.

För mig är detta Walt Disneys mästerverk. Allt i denna film är mer än perfekt och överväldigande skickligt gjort, animationen, som från början imponerar genom den långa sekvensen som med en vandrande kamera genom skogen, den ytterst kreativa fantasin, som framställer odödliga karaktärer som Stampe och ugglan, de otroliga färgerna och de nästan chockerande dramatiska sekvenserna med kampen mellan rivalerna, med kampen mot blodhundarna, skogsbranden, och så vidare. Samtidigt förmedlar Walt Disney sitt livs kanske viktigaste budskap, med att belysa människans omänsklighet som en inkräktare i naturen och en destruktivt invasiv art som bara fördärvar naturen och allt liv. Detta budskap gör filmen kontroversiell, den framstod som sådan redan från början i sin beskrivning av alla djuren som mer än mänskliga medan den enda människa vi får se röken av framstår övertydligt som ett monster av förstörelse och död. Detta budskap gör också filmen aktuell för alla tider och särskilt idag, när stora områden av världen brinner upp i skogsbränder orsakade av den globala uppvärmningen som orsakats av människan och hennes omänskliga industrier – problemet kan inte sopas under mattan. Walt Disney satte fingret på den

sjuka punkten redan 1942 i krönandet av den gyllene filmepoken med detta mästerverk av skönhet, förgyllt alltigenom av bedårande musik, när det inte fanns någon väg ut ur det andra världskriget, som uteslöt det europeiska filmmarknaderna för honom, vilket tvingade honom att ge upp projektet på en fortsättning av "Fantasia"... Denna film kunde ses som Walt Disneys svar och reaktion till vad som verkade kunna bli världens undergång på grund av människan. All naturen finns sorgfälligt med i denna film, medan endast människan är rätteligen utesluten.

Oh, Mr Porter! (1937)

Den vilda jakten på spöktåg i underjorden via vidunderliga klättringar på väderkvarnsvingar

Det märkligaste med denna film är att den verkar vara fullständigt orealistisk, då huvudpersonerna inte verkar göra något annat än att bara ställa till det för sig genom klumpighet och tafatthet in absurdum bland grisar och kossor bland mycket annat, tills den plötsligt tar en vändning till att bli en allvarlig thriller, då enögde Joe plötsligt uppträder vid ett mycket dramatiskt skede under ett omfattande krogslagsmål där alla slår sönder varandra inklusive hela möblemanget och inredningen, och denna effektiva dramaturgiska vändning leder ständigt svindlande vidare till en imponerande final av virtuosa framträdanden, så att denna film faktiskt övergår från en av de roligaste filmer som någonsin gjorts till en andlöst spännande action-thriller av överväldigande turbulens. Många framhåller denna film som den bästa komedi som någonsin gjorts, och det är svårt att motsäga dem.

Den vackra amerikanskan (La belle américaine, 1961)

En amerikansk skönhets äventyr i Paris

Man kunde vänta sig det värsta av en *scandal beauty* i Paris, men titeln är förföriskt vilseledande – filmen handlar inte alls om sex utan bara om bilar, motorcyklar, strulande kaffemaskiner, trista fabriksmiljöer som i Chaplins "Moderna tider" och andra sådana vardagliga trivialiteter. På denna skådeplats av alldeles vanliga grovarbetarförhållanden gör en vacker amerikanska entré – men hon är en bil. Jag misstänker det till och med är en Thunderbird. Hon är vit och grann och en strålande skönhet som måste väcka allas uppmärksamhet, och när dessa enkla människor får hand om henne måste man börja oro sig för att de alla skall råka illa ut om inte bilen. De råkar minsann alla ut, några i fängelse, bilen själv hamnar i alla möjliga och omöjliga komplicerade omständigheter utan att någon kör den, den hamnar till och med på en pråm ute på Seine, men på något underligt vis kommer ändå alla ut levande och till och med bilen. Det inträffar visserligen en olycka, men just den olyckan leder till bilens slutgiltiga etablering som en populär ikon och triumferar samtidigt i och med att den tillerkänner hästen dess överlägsenhet som en högre stående varelse. Alla skådespelarna är strålande utmärkta, en av dem är Louis de

Funès som genom denna film sparkades ut på karriären. Det märkvärdiga med denna film är att det sprudlande goda humöret aldrig mattas av, det sätter i gång från början och håller på intill slutet, alla skådespelarna kommer bort emellan för att alltid på något märkligt sätt återkomma, och det förekommer till och med en mycket älsklig politisk satir. Kort sagt, det är en härlig komedi som, enligt en kritikers konstaterande, bara blir bättre med åren.

Lo sbaglio di essere vivo ("Misstaget i att vara levande", 1945)

Svart komedi om ett dödsfall som går fel men som omsider omvänder döden till livet

Isa Miranda är den vackra hustrun till Vittorio de Sica, en fattig tjänsteman som plötsligt dör, och hon är otröstlig och organiserar en omfattande begravning med massor av sörjande och praktfulla omständigheter, men problemet är att Vittorio de Sica plötsligt vaknar upp i sin kista innan han hunnit bli begravnen. Han stiger upp och skrämmer nästan vettet ur sin hustru, men vad som värre är: hans död löser en livförsäkring på 30,000 lire som de bara inte kan avvara, då hans magra tjänstelön höll dem på ständig sparlåga. Så han insisterar på att begravningen genomförs, han får själv bevittna den, och de hembär livförsäkringen och reser bort på en extra smekmånad. Men under resan dyker en tidigare friare till henne upp och ser nu sin chans och friar på allvar. Och detta är bara inledningen till alla komplikationerna.

Filmen har beskrivits som något av en Lubitsch-komedi, men här ingår några verkligt brydsamma ingredienser då problemen med att hennes döde make fortsätter att leva ständigt växer. Filmen inleds med att Vittorio de Sica besöker sin egen grav tillsammans med en dödgravare, åt vilken han förtror hela sin bisarra historia och slutligen ber honom om råd med att lösa problemet, då han inte kan skaffa sig något jobb utan giltiga dokument. Dödgravaren löser problemet med mänsklig snillrikhet.

Buon giorno, elefante! ("God dag, elefant!" 1952)

En elefant i vardagsrummet

Man känner igen Cesare Zavattinis berättarstil genast: det sociala engagemanget, i detta fall lärarnas svåra situation efter kriget, som inte kan leva på sina löner, särskilt om som i detta fall Vittorio de Sica har fyra minderåriga barn och ständigt hotas av sin hyresvärd med vräkning. Genom något av ett underverk uppenbarar sig en indisk prins (Sabu) som turist i Rom och som övertalar de Sica att bli hans guide i Rom. Prinsen är rik och generös, men problemet är att han är fullständigt främmande för den italienska mentaliteten och är fullständigt aningslös om hur man uppför sig i Italien, då han inte kan förstå någonting av de italienska vanorna och hur den underliga kulturen i Italien fungerar. Icke desto mindre belönar han till slut de Sica med en elefant, ingen babyelefant men tillräckligt liten för att kunna hanteras, och naturligtvis blir barnen stormförtjusta och älskar den. Detta är i högsta grad en

film för barn, det är en ljuvlig saga om konflikten mellan barndomens lyckliga bekymmerslösa värld och en verklighet som bara inte kan tillåtas inkräkta på den. Naturligtvis blir det många bekymmer, för vad ska man egentligen göra med en elefant i vardagsrummet? – men Vittorio de Sicas unika sätt att klara sig ut ur vilka problem som helst mest genom sin barnsliga idealism får till och med hans fru att förlåta honom.

Myteriet på Helsingör ("The Mutiny of the Elsinore", 1937)

Utomordentligt sjöäventyr på Jack Londons sista stora sjöroman

Detta var en av Jack Londons sista romaner, hans sista sjöroman och en av hans bästa romaner över huvud. Naturligtvis anpassades den med omarbetningar för filmen, men på det hela taget är filmversionen lyckad. Den är mycket realistisk, kameraarbetet ombord som visar sjömännen i deras kamp med stormar och med seglen högst upp i riggen är i enlighet med gammal god brittisk tradition när det gäller sjöäventyr med själva det ståtliga segelfartyget som dramats dominerande huvudperson. Detta är en brittisk film, skeppet "Elsinore" visar sig till och med ha Glasgow som hemmahamn, medan i romanen det är ett skepp från Baltimore som seglar runt Kap Horn med en viktig last för västkusten. Kap Horn ingår inte alls i denna film, men allt det andra är alldeles tillräckligt. Det är sällsamt att hjälten här spelas av Paul Lukas som till och med brukar våld, medan i romanen han är mera lik gentlemanen Humphrey van Leyden i "Varg-Larsen". Trots omskrivningen av romanen med handlingen förlagd till modernt 20-tal och med utlämnandet av alla romanens väsentliga diskussioner om segelsjöfartens sista dagar, så är det en storslagen filmatisering av Jack Londons roman, hans anda präglar hela filmen, i synnerhet den grovbarkade besättningen är praktfullt väl återgiven, och jag är säker på att Jack London själv hade godkänt den och älskat den.

One Special Night (1999)

En vintersaga till julen med några dödsfall på vägen men också motsatsen

Liksom den ursprungliga "En vintersaga" är det svårt att avgöra om detta är en komedi eller något allvarligt. Det förekommer förvisso allvarliga moment, Julie Andrews är en läkare och änka som brukar sitta ensam i ett rum på sjukhuset som var hennes och hennes mans gemensamma mottagningsrum och där tänka på honom, och James Garner håller på att förlora sin hustru på samma sjukhus genom Alzheimer och är alltför väl medveten om hennes gradvisa slocknande, men när det gäller James Garner kan man alltid vara säker på att han kommer med humoristiska vändningar. Det verkligt förtjänstfulla med denna film är den utomordentliga dialogen mellan honom och Julie Andrews – detta är mer än komedi, detta är upplyftande spirituellt och mänskligt. Det förekommer också många gräl och

argument, men som vanligen är fallet med julhistorier brukar de trassliga trådarna reda ut sig på något mirakulöst sätt och mynna ut i ett slags förlösande harmoni. I denna film gives det ordentligt med utrymme både för skratt och tårar, medan sanningens viktigaste ögonblick utgörs av Julie Andrews anmärkningsvärda insats som läkare.

Dark Matter (2018)

Det ständiga problemet med studenten som växer förbi sin lärare

Aidan Quinn är en professor i kosmologi i Utah som accepterar studenter som vill vara honom behjälpliga i hans forskningar. Liu Ying (Ye Liu) ingår i en grupp kinesiska studenter som assisterar honom. Liu Ying är mycket ung och överbegåvad, vilket var skälet till att han fick denna möjlighet att genom ett stipendium få arbeta tillsammans med sin mest beundrade professor, och filmen kunde inte börja bättre. Allt löper smidigt som på räls, han är mycket uppskattad och professorn menar honom vara den mest begåvade student han någonsin påträffat. Allt blir bara bättre och bättre, tills Liu Ying gör sina egna upptäckter och presenterar dem i sin doktorsavhandling, i vilka han ifrågasätter professorns arbete. Han får sin avhandling underkänd, och han känner sig då lurad av professorn och hela arbetsgruppen, som aldrig varnade honom för att ta egna initiativ, vilket leder till svåra konsekvenser. Här kommer även hela den amerikanska problematiken med dödsskjutningar på skolor in i bilden, som antyder en förståelse för bakgrunden till detta problem. Aidan Quinn gör som alltid en suverän rollgestaltning, vilket även Meryl Streep gör som värdinna för de utländska studenterna. Hon till och med studerar kinesiska och praktiserar Tai Chi, men Liu Yings vägrade doktorsdisputation är inte det enda problemet här. Det förekommer ett antal kulturkrockar nästan alltid bara genom fina antydningar, men de bidrar till uppbyggnaden av den överväldigande finalen. Det bästa i filmen är emellertid musiken, som perfekt illustrerar de omfattande kulturblandningarna. Puccinis "Madame Butterfly" och Schuberts "Serenad" framförs båda på kinesiska bland andra utsökta musikillustrationer med både Dvorak, Bach och Händel i kontrast mot fasansfull technomusik, som förtydligande av den fruktansvärda konflikten som resultat av missförstånd, kortsynthet och brist på psykologi. Meryl Streep som Joanna Silver förstår något av den kinesiska mentaliteten, som är fullständigt väsensfrämmande för professorn och lika föraktlig för honom som Liu Yings avancerade undersökningar i vad som är mer än bara irrelevanta spekulationer i mörk materia och svarta hål. Vad är den stora smällen för någon evighet sedan och osynliga svarta hål och mörk materia, som inte ens kan definieras eller matematiskt bevisas, mot det normala mänskliga livet representerat av studentens fattiga föräldrar som troget arbetar hemma i den kinesiska fabriken, och mot den akademiska professorns obligatoriska plikt att uppmuntra och hjälpa sina studenter i stället för att förkasta dem för oortodoxa genombrott?

La roccia incantata ("Bergets förtröllning", 1949)

Italienskt melodrama tillspetsat till maximum

Det mest intressanta med denna film är att den förtäljer en förfärande upprörande historia nästan konsekvent bara genom underdrifter. När Lucia beger sig ner från bergen till Rom för att berätta för sin älskare att hon är havande säger hon det aldrig rent ut, utan han måste förstå det själv, och när han ledsagar henne till abortkliniken nämns aldrig ett ord om vad det egentligen handlar om. De bara tyst och snällt accepterar det oundvikliga och vidtar de åtgärder som nöden kräver. Det förekommer aldrig någon diskussion om vad som är rätt eller fel. Man måste förstå honom, en lovande arkitekt i början på sin karriär med många intressanta projekt, chocken över hennes havandeskap kommer som en lika plötslig överraskning för honom som den gjorde för henne, de bara inte kunde hjälpa det, han försöker göra det bästa av saken och misslyckas ömkligen och nästan feget, medan hon blir en övergiven ensamstående moder med ett barn, som hon älskar och uppfostrar, men ibland heter det att en olycka aldrig kommer ensam. Den dramatiska finalen påminner mycket om Leni Riefenstahls bästa år med sina högfjällsfilmer, särskilt "Det blåa ljuset" (1932), en annan förkrossande bergstragedi, och liksom i hennes filmer är det berget som här dominerar hela filmen. Gran Sasso är det högsta berget i Italien på nästan 3000 meter, och alla bergsscenerna i denna film är tagna på berget. I sitt nästan förkrossande överväldigande emotionella innehåll, där man måste känna samma passioner som den ensamma modern med sitt dyrkansvärda barn, kan denna film kännas något för utmattande magstark för somliga, men realismen är konsekvent och oförneklig. Filmen gjordes under höjdpunktsåren av den italienska neorealismen, och fastän denna film visar en annan sida därav och kanske en annan dimension, så är dess extrema romantik genuin och levande, och dramat når ända fram till sin fullkomning.

Några milstenar, september 2021.

- 10 Mungo Park 250 år.
- 11 50 år sedan Nikita Khrusjtjev dog i bortglömd obemärkthet.
- 18 60 år sedan Dag Hammarskjöld förolyckades i Kongo.
- 30 Deborah Kerr 100 år.

Göteborg den 25 augusti 2021